

BIZANȚUL ȘI VENETIA
ÎN
VREMEA CRUCIADELOR
(sec. XI-XIII)

*Alianțe și conflicte.
Urmări asupra vieții
bisericești din Constantinopol*

LISTA DE ABREVIERI	6
PREFAȚĂ	7
INTRODUCERE	13
1. Venetia, Cruciadele și lumea Bizanțului	13
2. Tematica și obiectivele cercetării	20
3. Metodologia și delimitările cercetării	22
I. BIZANȚUL ȘI VENETIA ÎN VREMEA CRUCIADELOR.	
IZVOARE. ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI	25
I.1. Cruciadele – pasiunea istoricilor din toate veacurile	25
I.2. Izvoare principale	28
I.3. Istoria Venetiei	31
I.4. Relațiile veneto-bizantine în vremea Cruciadelor	36
I.5. Cercetări în istoriografia românească	44
II. BIZANȚUL ȘI VENETIA PÂNĂ LA MOMENTUL	
DECLANȘĂRII CRUCIADELOR	49
II. 1. Bizanțul – continuator al Imperiului Roman	49
II.2. Începuturile Venetiei la Torcello	52
II.3. Venetia și Bizanțul imperial	55
II.3.1. Bizanțul și Venetia în secolele VI-IX	56
II.3.2. Titlurile nobiliare bizantine ale dogilor Venetiei	64
II.3.3. Bizanțul și Venetia în secolele IX-XI	67
II.3.4. Biserica San Marco – o splendoare a	
arhitecturii bizantine	72
III. ALIANȚELE DINTRE BIZANȚ ȘI VENETIA	
ÎN VREMEA CRUCIADELOR	75
III.1. Tratatetele dintre bizantini și venețieni din	
anii 992 și 1082	75
III.2. Împăratul Ioan al II-lea Comnenul (1118-1143)	
și venețienii	92
III.2.1. <i>Chrisobulul din anul 1126</i>	94
III.3. Relațiile dintre bizantini și venețieni în timpul	
împăratului Manuel I Comnenul (1143-1180)	97

III.3.1. <i>Politica lui Manuel după Cruciada a Doua. Tratatatele cu Veneția din anii 1147 și 1148</i>	99
III.4. Andronic I Comnenul (1183-1185) și venețienii	107
III.5. Isaac al II-lea Anghelos și Tratatatele cu Veneția din anii 1187 și 1189	109
III.6. Împăratul Alexios al III-lea și Republica Veneția	115
IV. PRINCIPALELE CONFLICTE DINTRE BIZANȚ ȘI VENEȚIA ÎN VREMEA CRUCIADELOR	119
IV.1. Dogele Domenico Michiel (1118-1130) și confruntarea Republicii Veneția cu Bizanțul	119
IV.2. Împăratul Manuel I Comnenul (1143-1180) și conflictul cu venețienii din anii 1171-1172	123
IV.3. Marea revoltă antilatină din Bizanț la anul 1182	126
IV.4. 1204 – Veneția cucerește și jefuiește Bizanțul	127
IV. 4.1. <i>Aseδιul capitalei bizantine</i>	127
IV.4.2. <i>Jefuirea Constantinopolului</i>	137
IV.5. Veneția și Bizanțul după recucerirea Constantinopolului de către bizantini (1261)	144
IV.6. Atitudinea Veneției față de Bizanț după anul 1261	151
V. ROLUL VENEȚIEI ÎN DEVIEREA CRUCIADEI a Patra SPRE CONSTANTINOPOL	155
V.1. Chemarea la o nouă Cruciadă	155
V.2. Raporturile cruciaților cu Republica Veneția	163
V.2.1. <i>Cruciații în drum spre Veneția</i>	164
V.2.2. <i>Impasul cruciaților la Veneția</i>	165
V.2.3. <i>Negocieri pentru atacarea cetății Zara</i>	167
V.2.4. <i>Plecarea flotei cruciate spre Zara</i>	170
V.2.5. <i>Atacarea și cucerirea cetății Zara</i>	171
V.3. Rolul Veneției în devierea Cruciadei spre Constantinopol	173
V.3.1. <i>Cruciații la Zara</i>	173
V.3.2. <i>Urmările devierii Cruciadei spre Constantinopol</i>	177
V.3.3. <i>Veneția și jocurile Papalității în cucerirea Constantinopolului</i>	181
V.4. Veneția și implicațiile sale în cucerirea Constantinopolului: divergențe între istorici	184

VI. VENEȚIA ȘI ÎMPĂRȚIREA BIZANȚULUI 195

VI.1. Alegerea și încoronarea noului împărat la Constantinopol 195

VI.2. Împărțirea „Romaniei” între venețieni și francezi 197

VI.3. Reacția bizantină după cucerirea Constantinopolului de către venețieni și francezi 208

VII. VIAȚA BISERICESCĂ DIN CONSTANTINOPOL ÎN VREMEA STĂPÂNIRII LATINILOR (1204-1261) 217

VII.1. Papa Inocențiu al III-lea și bizantinii 217

VII.2. Prăpastia psihologică dintre bizantini și latini 226

VII.3. Venețianul Thomaso Morossini și politica Papalității de supunere a „schismaticilor” 229

VII.4. Situația bisericească a bizantinilor din Constantinopol 233

VII.5. Discuții teologice între latini și bizantini în vremea Imperiului latin de Constantinopol (1204-1261) 237

CONCLUZII 245

BIBLIOGRAFIE 249

ANEXE 271

1. Veneția, Cruciadele și lumea Bizanțului

Pentru cei mai mulți istorici epoca Cruciadelor reprezintă una dintre cele mai fascinante și provocatoare perioade din istoria omenirii, care a influențat lumea atât din punct de vedere economic, cât și din punct de vedere cultural și religios. Cercetătoarea franceză Cécile Morrisson, afirma că puține fenomene istorice au stârnit atâta patimă în rândul istoricilor precum Cruciadele¹. Expedițiile cruciate au lăsat urme adânci în conștiința creștinilor răsăriteni, care au avut mult de suferit și în plan religios de pe urma cuceririi latine în Răsărit. Papalitatea va dori să implementeze în Răsărit atât supremația scaunului Romei, cât și ritul latin, uneori în urma unor dialoguri teologice între reprezentanții celor două Biserici, iar altele prin forța armelor, cum a fost cazul expedițiilor Normanzilor împotriva Bizanțului, susținute de multe ori de episcopii Romei, iar în mod deosebit în urma cuceririi Constantinopolului la 1204, de către venețieni și cavalerii occidentali ai Cruciadei a Patra.

La începutul secolului al XI-lea Imperiul Bizantin a continuat să dețină o poziție importantă pe scena politică al lumii de atunci, în timpul împăratului Vasile al II-lea Macedonianul (976-1025), atingând culmea gloriei sale². La scurt timp însă după moartea acestui împărat, va începe pentru Bizanț o perioadă de declin. Perioada de după moartea împăratului Vasile al II-lea și până la instaurarea dinastiei comnene (1081), cunoaște două etape distincte. Prima a fost o etapă de criză latentă, în care Bizanțul mai păstra ceva din gloria de altădată, iar cea de-a doua, care a urmat catastrofei de la Manzikert (1071)³, a fost o etapă de criză violentă, care a dus Imperiul Bizantin în pragul prăbușirii sale. La o jumătate de secol de la moartea împăratului Vasile al II-lea, Bizanțul era redus la Constantinopol și la împrejurimile sale⁴. Imperiul Bizantin a fost confruntat, în a doua parte a secolului al XI-lea, cu un context internațional cu totul nou și nefavorabil bizantinilor și anume cel al apariției la hotarele Imperiului a unor noi popoare cuceritoare. Între acestea un rol important l-au jucat turcii selgiucizi,

¹ Cécile Morrisson, *Cruciadele*, traducere de Răzvan Junescu, Editura Meridiane, București, 1998, p. 153.

² Stelian Brezeanu, *O istorie a Imperiului Bizantin*, Editura Albatros, București, 1981, p. 112.

³ Timothy E. Gregory, *O istorie a Bizanțului*, traducere de Cornelia Dumitru, Editura Polirom, Iași, 2013, pp. 260-262.

⁴ Maria Georgescu, *Istoria Bizanțului*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007, p. 183.

care în secolul al XI-lea s-au apropiat din ce în ce mai mult de granițele Bizanțului. Pe la mijlocul secolului al XI-lea aceștia au cucerit Iranul, Irakul, Azerbaidjanul și Armenia. Căpetenia turcilor, Togrul-bek, a realizat o alianță de familie cu califul Al-Chaim prin căsătoria cu fiica acestuia și a devenit sultan. Fiul lui Togrul-bek a continuat campaniile de cucerire ale tatălui său, ajungând să amenințe frontierele Imperiului Bizantin⁵.

Apariția turcilor la granițele Bizanțului a pus lumea creștină în fața unui imens pericol politic și religios, care i-a găsit pe creștinii răsăriteni și apuseni dezbinați în urma Marii Schisme din anul 1054. Turcii au cucerit Bagdadul în 1055⁶, au atacat Edessa și Cezareea Capadociei în 1067⁷ și Iconiu în 1069⁸. Bătălia de la Manzikert, în Armenia, la anul 1071, a fost o înfrângere catastrofală pentru Bizanț. După ce bizantinii au pierdut, tot în anul 1071, sudul Italiei, respectiv orașul Bari, au avut de înfruntat pericolul normand, care s-a apropiat tot mai mult de granițele Imperiului. La rândul lor, pecenegii amenințau la acea vreme Imperiul Bizantin la nord, unde alături de uzii de la Dunăre, au înregistrat victorii împotriva trupelor bizantine, amenințând chiar capitala Imperiului⁹.

Cu aceste amenințări externe și cu o criză internă, moștenită după moartea împăratului Vasile al II-lea (1025), părea că Imperiul se îndreaptă spre ruină¹⁰. În această situație dificilă Bizanțul a cerut ajutorul apusenilor, pe care Papalitatea îl garanta în schimbul recunoașterii unirii bisericești, respectiv acceptarea primatului papal. Împăratul Mihail al VII-lea Dukas (1071-1078) a făcut apel la papa Grigorie al VII-lea (1073-1085), în anul 1073, în vederea unui sprijin militar din Apus în schimbul supunerii scaunului patriarhal din Constantinopol Bisericii Romei¹¹. Papa Grigorie al VII-lea s-a arătat interesat de cererea împăratului bizantin și a făcut apel la principii apuseni să vină în sprijinul creștinilor răsăriteni¹². Papa a adresat chiar

⁵ A. A. Vasiliev, *Istoria Imperiului Bizantin*, traducere de Ionuț-Alexandru Tudorie, Vasile-Adrian Carabă, Sebastian-Laurențiu Nazăru, studiu introductiv de Ionuț-Alexandru Tudorie, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 356.

⁶ Emanuil Băbuș, *Bizanțul între Occidentul creștin și Orientul islamic (secolele VII-XV)*, Editura Sophia, București, 2005, p. 250.

⁷ Timothy E. Gregory, *op. cit.*, p. 261.

⁸ Emanuil Băbuș, *op. cit.*, p. 251.

⁹ A. A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 359.

¹⁰ Teodor M. Popescu, *Cinci sute de ani de la căderea Constantinopolului sub turci*, în O, București, anul V, 1953, nr. 3, pp. 396-397.

¹¹ A. A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 359.

¹² Lucian Gafton, *Agravarea Schismei prin încercările de unire din secolele XI-XV*, în O, București, anul VIII, nr. 3, 1956, p. 399.

o Enciclică intitulată „Ad universos fideles”, la 1 martie 1074, în care arăta pericolul în care se găseau creștinii orientali¹³. Papa era motivat de organizarea unei expediții în ajutorul Bizanțului întrucât urma ca Biserica din Constantinopol să se supună Bisericii Romei¹⁴. Se știe că papa Grigorie al VII-lea (1073-1085) tindea spre o teocrație universală în care își imagina toate Bisericile supuse Romei¹⁵. Împrejurările politice din Apus nu i-au permis papei Grigorie al VII-lea să întreprindă expediția pe care o plănuise în Răsărit. Este vorba despre conflictele cu normanzii și cu împăratul Henric al IV-lea al Germaniei (1084-1106), în vederea problemei investiturii în Biserică¹⁶. Datorită faptului că urmașii împăratului Mihail al VII-lea s-au opus unirii bisericești, papa Grigorie al VII-lea a încurajat planul normanzilor de cucerire al Constantinopolului. Robert Guiscard (c.1015-1085), conducătorul normanzilor, i-a cerut papei Grigorie al VII-lea ca expedițiile armate contra Bizanțului să fie investite cu caracterul de „Cruciadă”, în sensul ca participanților să li se asigure iertarea păcatelor. Normanzii au cucerit în 1081 și 1107-1108 posesiunile bizantine din sudul Italiei și și-au îndreptat atenția spre Peninsula Balcanică¹⁷. Epoca Cruciadelor a oferit apusenilor posibilitatea de a continua politica lui Grigorie al VII-lea. Prin acțiunile sale, prin care urmărea organizarea unui „Război Sfânt”, în sprijinul creștinilor din Orient contra turcilor, papa Grigorie al VII-lea a devenit un promotor al Cruciadei, înainte ca urmașul său legitim, Urban al II-lea (1088-1099), să proclame acest lucru.

Apariția Cruciadelor în istorie la sfârșitul secolului al XI-lea reprezintă apogeul unui proces al conceptului de „Război Sfânt”, derulat pe parcursul mai multor veacuri, culminând cu declanșarea acestora la sfârșitul secolului al XI-lea. Odată cu pontificatul papei Urban al II-lea, Biserica Apuseană îmbrățișează conceptul „Războiului Sfânt”, ca reprezentând o valoare a vieții creștine¹⁸. La începutul anului 1095, papa Urban al II-lea (1088-1099), a convocat un mare Conciliu la Piacenza, care funcționa ca for suprem de judecată al Apusului. Solii basileului Alexios I (1081-1118) au fost prezenți la acest conciliu. Ei au expus, la

¹³ Gregorii VII, S., *Romani Pontificis, Epistolae et diplomata pontificia, Epistola XXXVII, Ad Universos Fideles*, Migne P. L., CXXXXVIII, col. 390.

¹⁴ *Ibidem*, col. 386.

¹⁵ Teodor M. Popescu, *art. cit.*, p. 53.

¹⁶ Lucian Gafton, *art. cit.*, p. 399.

¹⁷ Steven Runciman, *The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the XIth- and XIIth Centuries*, Clarendon Press, Oxford, 1955, p. 56.

¹⁸ Adrian Ignat, *Războiul confesional și problematica sa în istoria Bisericii Creștine*, Editura Universitară, București, 2012, p. 131.

invitația papei, situația din Orientul creștin, dificultățile pe care le întâmpinau creștinii răsăriteni sub dominația selgiucizilor, făcând apel la responsabilitatea creștină de a-i proteja pe cei aflați în nevoi. Enumerarea dezastrelor prin care trecuseră Răsăritul creștin în ultimile decenii i-a convins pe cei prezenți la Conciliu că siguranța întregii creștinătăți era pusă în primejdie. Atât papa, cât și episcopii prezenți la Piacenza, au plecat impresionați de elocvența trimișilor imperiali¹⁹.

Organizarea Primei Cruciade se datorează și faptului că puterea Papalității a crescut în timpul secolului al XI-lea, iar papii fuseseră deja implicați în organizarea Războiului Sfânt împotriva musulmanilor din Spania. Atunci când papa Urban al II-lea a emis, în 1095, apelul la realizarea unei expediții în Răsărit, fără îndoială că a sperat ca acțiunea să fie una ordonată sub control papal. Istoricul Thomas Asbridge nota că apelul lui Urban al II-lea la un „Război Sfânt” a găsit un public receptiv în toată Europa în mare parte datorită atmosferei religioase ce predomina în lumea apuseană, Creștinismul fiind o credință universal acceptată care influența orice aspect al vieții omenești²⁰.

La sfârșitul verii anului 1095 papa a scris tuturor episcopilor francezi să i se alăture la Conciliul pe care îl va ține la Clermont în perioada 18-28 noiembrie a aceluiași an. Pe 27 noiembrie în fața unei mulțimi impresionante, Urban a ținut o predică mobilizatoare, în urma căreia „francii care au ascultat acestea au pus de îndată să le fie cusute cruce pe umerii lor dreți, zicând că ei merg în unanimitate pe urmele lui Hristos, de Care au fost mântuiți din mâna iadului”²¹. Mulți credincioși s-au pus la dispoziția papei, depunând jurământul solemn pentru Cruciadă. Urban le-a pus pe umărul drept o cruce albă și reprezenta semnul tuturor celor care voiau să ia parte la expediția pentru eliberarea Bisericii lui Dumnezeu din Ierusalim. Hotărârile adoptate la Clermont contribuiau la înrolarea unui mare număr de oameni în Cruciadă. Ele includeau iertarea păcatelor, dar și exonerarea de pedepsele laice pentru infracțiunile trecutului celor care vor participa la Cruciadă cu intenție pioasă. Toate averile războinicilor erau

¹⁹ Mircea Cristian Pricop, *Studiu introductiv*, în volumul „Cronica anonimă a Primei Cruciade. Faptele francilor și ale celorlalți pelerini ierusalimiteni”, traducere din limba latină și studiu introductiv de Pr. Mircea Cristian Pricop, Editura Doxologia, Iași, 2020, pp. 104-105.

²⁰ Thomas Asbridge, *Cruciadele. Istoria războiului pentru eliberarea Pământului Sfânt*, traducere de Cornelia Dumitru și Miruna Andriescu, Editura Polirom, Iași, 2011, p. 23.

²¹ ****Cronica anonimă a Primei Cruciade. Faptele francilor și ale celorlalți pelerini ierusalimiteni*, traducere din limba latină și Studiu introductiv de Pr. Mircea Cristian Pricop, Editura Doxologia, Iași, 2020, p. 169.

TERDIS | We know
 puse sub protecția Bisericii, urmând ca la întoarcere să le fie returnate integral. Voluntarii depuneau un jurământ că vor porni spre Ierusalim cel târziu la Praznicul Adormirii Maicii Domnului din 1096, primind semnul crucii pe hainele lor ca semn al devotamentului. Dezertorii aveau să fie excomunicați. Pentru cei prezenți la Clermont această campanie nu era un război de cucerire, ci unul de eliberare al fraților creștini persecutați de păgâni²².

Succesul prediciei lui Urban al II-lea a fost extraordinar. Prin acest discurs al papei Urban apare pentru prima dată în istoria Bisericii promisiunea unei „indulgențe”. Proclamând indulgența, Urban al II-lea oferea celor care luau Crucea, iertarea totală a păcatelor lor: „Dacă cei care vor merge acolo își vor pierde viața în timpul călătoriei, pe pământ sau pe mare sau în lupta împotriva păgânilor, păcatele lor le vor fi iertate imediat. Eu le dau această iertare prin puterea primită de la Dumnezeu”²³. Papa și-a încheiat cuvântarea de la Clermont asigurându-i pe participanți că bunurile cruciaților, în timpul absenței lor, se vor afla sub protecția sa, asemenea bunurilor bisericesti²⁴. Cuvântul papei conținea o serie de obiective: persecutarea creștinilor din Orient, umilirea pelerinilor apuseni de către turci, recucerirea moștenirii lui Iisus Hristos, restaurarea domniei Mântuitorului acolo unde fusese abolită de musulmani, recompense celor care plecau în Cruciadă și nu în ultimul rând ajutorarea fraților din Răsărit²⁵.

La fel ca și bizantinii, papa a fost surprins de mișcarea care se crease. Bizanțul era derutat pentru că se afla în incapacitatea de a înțelege ideologia Cruciadei²⁶. Produs de inspirație occidentală, Cruciada era și o exploatare a sentimentelor religioase din epocă de către Papalitate²⁷. Bizantinii nu cunoșteau ideologia Războiului Sfânt așa cum s-a dezvoltat în Europa occidentală. Singurele excepții sunt războaiele împăratului Heraclios (610-641) cu perșii sau luptele cu arabii din secolul al VII-lea, în care trupele bizantine au avut și sprijinul Bisericii. Cu toate acestea era o diferență notabilă între încercarea disperată de apărare a bizantinilor și expediția pusă la cale de cruciații occidentali. Lupta bizantinilor

²² Mircea Cristian Pricop, *Studiu introductiv...*, pp. 105-106.

²³ Emanoil Băbuș, *op. cit.*, p. 137.

²⁴ Steven Runciman, *Istoria Cruciadelor. Cruciada I și întemeierea Regatului Ierusalimului*, traducere de Ovidiu Cristea, Marian Coman, Maria Pakus-Wilcocks, Cuvânt introductiv de Ovidiu Cristea, Editura Nemira, București, 2014, p. 127.

²⁵ Thomas Asbridge, *op. cit.*, pp. 38-39.

²⁶ Emanoil Băbuș, *op. cit.*, p. 146.

²⁷ Paul Lemerle, *Byzance et la croisade*, în „Relazioni del X Congresso Internazionale di Scienze Storiche”, 3, Florence, 1955, p. 615.

avea puține caracteristici comune cu ideologia războiului sfânt care a prins teren în Apus, iar expedițiile militare ale Constantinopolului erau plasate sub autoritatea împăratului, singurul responsabil de apărarea Imperiului și a Bisericii²⁸. Expedițiile armatei bizantine nu aveau autorizarea formală a Bisericii sau a Patriarhului, ca în cazul Cruciadelor, pentru care papa a scris oficial și exclusiv²⁹. Acest lucru este foarte important pentru că subliniază diferența de atitudine între cele două Biserici cu privire la Război, cea bizantină continuând să respecte părerea Sfinților Părinți, conform căreia orice soldat este vinovat de vărsarea de sânge pe câmpul de luptă și excomunicat timp de trei ani de la împărtășirea cu Sfintele Taine³⁰. Biserica Apuseană avea altă concepție încât bizantinii au fost de-a dreptul uluiți să vadă clerul apusean înarmat³¹.

Papa Urban nu și-a dorit o Cruciadă condusă de regi, întrucât aceasta ar fi redus controlul papal asupra expediției, întrucât Papalitatea nu era în cele mai bune relații cu regii Franței și ai Germaniei. Normanzii, care acționaseră ca braț armat al Papalității în Italia, aveau să fie o prezență majoră printre conducătorii Cruciadei. Papa Urban a încercat să-i descurajeze pe nobilii spanioli și pe lorzii francezi de lângă Pirinei să se alăture Cruciadei, întrucât papa voia să-i folosească pentru a ține în frâu amenințarea care creștea în Peninsula Iberică din partea almoravizilor musulmani³².

Ierusalimul se afla sub stăpânire musulmană de mai mult de patru secole, iar în trecut creștinii nu au manifestat nici o dorință arzătoare de a-l elibera, părând mai degrabă mulțumiți atunci când conducătorii musulmani le permiteau pelerinilor accesul la locurile creștine. De la începutul secolului al XI-lea, Ierusalimul s-a aflat în mâinile dinastiei Fatimide din Egipt, iar în 1009, califul al-Hakim a dat ordin ca Biserica Sfântului Mormânt și alte biserici din Orașul Sfânt să fie distruse. Lăcașul a fost avariat serios, doar că reacția lumii creștine la această provocare a fost înăbușită cu hotărâre, împăratul bizantin Vasile al II-lea Macedonianul (976-1025) reînvoind armistițiul cu fatimizii, în loc să intre în război cu aceștia³³.

²⁸ Emanoil Băbuș, *op. cit.*, p. 147.

²⁹ G. Ostrogorsky, *Histoire de l'État byzantin*, Paris, 1983, p. 383.

³⁰ A se vedea canonul 3 al Sfântului Vasile cel Mare la Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și Comentarii*, 1991, p. 330.

³¹ Ana Comnena, *Alexiada*, traducere de Marina Marinescu, Editura Minerva, București, 1977, vol. II, p. 97.

³² Alan G. Jamieson, *Credința prin sabie. Scurtă istorie a conflictului dintre creștini și musulmani*, traducere de Andra Ramona Dodiță, Editura Niculescu, București, 2017, p. 65.

³³ *Ibidem*, p. 63.

Deși s-au strâns bani pentru reconstrucția bisericilor, aceasta a fost realizată tocmai în 1040, în baza unui acord între bizantini și fatimizi. După 1071, Ierusalimul a fost sub stăpânire selgiucidă, iar fatimizii l-au recucerit cu un an înainte ca trupele cruciate să ajungă în fața zidurilor acestuia, în 1099. Prin urmare, nu părea să existe vreun nou pericol la adresa locurilor creștine din Ierusalim care să fi justificat expediția cruciată. Justificarea imediată pentru Prima Cruciadă a fost că aceasta reprezenta o reacție la solicitările de ajutor ale bizantinilor împotriva turcilor selgiucizi. Înfrângerea de la Manzikert și consecințele deosebit de serioase s-au petrecut, însă, în 1071, iar în ciuda nenumăratelor solicitări, niciun ajutor serios din vest nu a fost trimis la timp de mai mult dedouăzeci și cinci de ani³⁴. Unii istorici explică neimplicarea Bizanțului în luptele cu fatimizii din cauza războaielor pe care împărații bizantini erau nevoiți să le ducă cu popoarele creștine din Balcani. Când bizantinii au cerut ajutor în Apus, practic nu se gândeau la propulsarea de mari mase de oameni, cum fuseseră în timpul Primei Cruciate, ci la câteva cotingente de cavaleri la fel ca cele care îi ajutaseră pe creștinii din Peninsula Iberică între 1060-1080.

La momentul declanșării Cruciadelor raporturile dintre bizantini și latini se bazau pe faptul că ambele sfere sau lumi erau creștine, dar curând fricțiunile aduse de Cruciate între cele două lumi creștine, îi vor face pe apuseni să-i considere pe creștinii răsăriteni mai răi decât necredincioșii, iar bizantinii, la rândul lor, să-i considere pe latini barbari și tâlhari. La această mentalitate s-a ajuns din cauza indisciplinei multor grupuri de cruciați, care s-au dedat la jafuri și cruzimi față de populația Imperiului, în trecerea lor spre Țara Sfântă. De altfel, prezența cruciaților în Bizanț, îi va îngrijora pe împărații din Constantinopol. Pentru împărații bizantini cruciații se înscriau în aceeași categorie cu barbarii care amenințau Imperiul. Faptul că aceștia au luat măsuri pentru limitarea jafurilor cruciaților în teritoriile bizantine i-au făcut pe cruciați să-i considere pe bizantini drept dușmani. Din schismatici, bizantinii au devenit trădători ai operei de eliberare a Locurilor Sfinte. Aceste intrigi propagate cu insistență de cavalerii cruciați au prins în tot Apusul, încât bizantinii erau priviți cu resentimente de către creștinii latini din Occident.

Revolta de la 1081 din Bizanț l-a ridicat pe tron pe Alexios I Comnenul (1081-1118), întemeietorul dinastiei Comnenilor. Prin domnia sa energetică și pricepută Alexios a știut să protejeze Imperiul Bizantin în fața

³⁴ *Ibidem.*

IBRIS | We know books

pericolelor externe, care în unele cazuri au amenințat chiar existența statului bizantin. Pentru a stăvili pericolul care venea din partea normanzilor, Alexios a semnat pace cu selgiucizii, alianțe cu Veneția și cu regele german Henric al IV-lea. Domnia lui Alexios I Comnenul a deschis o nouă etapă în istoria Bizanțului, prin feudalizarea rapidă a societății bizantine sub impulsul regimului politic al aristocrației militare³⁵. Trebuie să precizăm faptul că moștenirea politică preluată la 1081 de Alexios I a fost grea. Avem aici în vedere pierderea definitivă a posesiunilor italiene și o însemnată slăbire a autorității imperiale în Balcani. Alexios I Comnenul, fiu al Anei Dalassena, diplomat de mare capacitate, se va strădui să remedieze lucrurile încheind alianțe cu Veneția împotriva lui Robert Guiscard (†1085), împotriva pecenegilor s-a folosit de cumani, contra turcilor i-a folosit pe cruciați, iar pentru apărarea de cruciații foarte lacomi a uzat de alianța cu turcii. Este vorba despre arta diplomației bizantine de a se apăra în fața celor care aspirau la cucerirea Imperiului Bizantin³⁶. Alianțele Bizanțului cu Republica Veneția au jucat un rol decisiv în evoluția evenimentelor din Mediterana, spațiul bizantin și Orientul Creștin pe tot parcursul desfășurării Cruciadelor (secolele XI-XIII).

2. Tematica și obiectivele cercetării

Tema abordată în lucrarea de față se intitulează: „Bizanțul și Veneția în timpul Cruciadelor (sec. XI-XIII). Alianțe și conflicte. Urmări asupra vieții bisericești din Constantinopol”.

Problematica pe care o luăm în discuție are în vedere înțelegerile sau tratatele de susținere reciprocă a celor două părți, Imperiul Bizantin și Republica Veneția, tratate prin care Bizanțul acorda venețienilor privilegii comerciale în Constantinopol și între granițele Imperiului, Veneția urmând să sprijine politic Imperiul prin punerea la dispoziția acestuia a flotei maritime venețiene. Un aspect important al acestei perioade îl reprezintă evoluția raporturilor de colaborare dintre Imperiul Bizantin și Republica Veneția, precum și divergențele dintre cele două părți, care au degenerat uneori în conflicte sângeroase.

Tensiunea acumulată între bizantini și latini în vremea Cruciadelor, respectiv între populația din Constantinopol și venețieni, a făcut ca aceștia din urmă să fie alungați din Constantinopol și cartierul lor să fie

³⁵ Marius Telea, *Istoria și spiritualitatea Imperiului Bizantin*, I, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2021, p. 579.

³⁶ Vasile V. Muntean, *Bizantinologie*, II, Editura Învierea, Timișoara, 2000, p. 14.

ars. Averele le-a fost luată, iar bisericile incendiate și profanate. Antipatia bizantinilor față de venețieni a dus, în cele din urmă, la masacrarea acestora la Constantinopol, în anul 1182³⁷. La rândul lor venețienii vor ghida pe cavalerii occidentali ai Cruciadei a Patra (1202-1204) spre Constantinopol, pe care îl vor cuceri și devasta într-un mod barbar³⁸. Venețienii își vor impune pe scaunul patriarhal din Constantinopol pe un venețian, Thomaso Morossini (1204-1211) și vor urmări prin dibăcia dogelui Enrico Dandolo (†1205) să-și însușească cele mai bune teritorii și orașe porturi, care vor ajuta Republica Sfântului Marcu să dețină supremația maritimă în Mediterana³⁹.

Proiectul sau demersul nostru științific își propune să prezinte contextul istoric în care au fost încheiate tratatele de colaborare între Imperiul Bizantin și Republica Veneția și urmările acestora asupra relațiilor dintre bizantini și venețieni, precum și conflictele generate din cauza intereselor economice a celor două părți. Avem în vedere tratatele de alianță dintre bizantini și venețieni din anii 1082, 1126, 1147, 1148, 1187, 1189, 1198. Ne-am propus să prezentăm și să analizăm conținutul acestor hrisoave sau tratate de alianță dintre bizantini și venețieni, întrucât au marcat în perioada derulării Cruciadelor, istoria și destinul Imperiului Bizantin, precum și devenirea Republicii Veneția într-o mare putere maritimă.

Alegerea și abordarea acestei teme este justificată de faptul că prezentarea și traducerea unora dintre aceste tratate reprezintă, din câte știm noi, o premieră în istoriografia românească. Aceste hrisoave s-au păstrat doar în limba latină în arhivele venețiene, fiind editate în ultimii ani de către un grup de istorici italieni în colecția „Pacta Veneta”⁴⁰. Redactările acestora în limba greacă în cancelaria împăraților bizantini s-au pierdut sau au pierit odată cu jefuirea Constantinopolului la 1204

³⁷ A. A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 420.

³⁸ Nicetas Choniates, *Historia*, ed. I. Bekker, Bonn, 1835; Geoffroy de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului*, traducere și note de Tatiana Ana Fluieraru, ediție îngrijită și prefață de Ovidiu Pecican, Editura Limes, Cluj, 2002; Robert de Clari, *Cei ce au cucerit Constantinopolul*, ediție de Tatiana-Ana Fluieraru și Ovidiu Pecican, traducere de Tatiana-Ana Fluieraru, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005; John Godfrey, 1204: *The Unholy Crusade*, Oxford University Press, Oxford New York Toronto. Melbourne, 1980; Donald E. Queller and Thomas F. Madden, *The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople*, Second Edition, with an essay on primary sources by Alfred J. Andrea, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1997; Jonathan Philips, *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*, London, 2005.

³⁹ Adrian Ignat, *op. cit.*, pp. 168-177.

⁴⁰ *** *I trattati con Bisanzio 992-1198*, a cura di Marco Pozza e Giorgio Ravegnani, Venezia, 1993.